

**KİTAPLAR, TEZLER
VE
BİLİMSEL ETKİNLİKLER**

Hamd alemlerin Rabbi olan Allah'a, salât ve selam Efendimiz Muhammed'e (s.a.v.), onun âli-beyti ve sahabîlerine olsun.

Beni bu değerli ve saygın fakültede, bu güzel, hayırlı ve aydınlatıcı toplantı ile şereflendiren yüce Allah'a hamd ederim. Bu, bana Allah'ın bir lütfudur ve benim herhangi bir çabam olmaksızın bunu da bana bahşetmiştir. Lütuf

O'nundur. Allah'ın bu lütfuna hamd olsun. İlim kulvarında, eğitim meclisinde ve hayır ocağında toplandığımız –ki o da bu üniversitedir- bu an, mübarek bir an ve güzel bir başlangıçtır. Ancak bu mecliste, bu ümmetin âlimlerinin, değerli hocaların varlığından dolayı utanmam beni sükuta zorluyor. Kişinin kendi kadrini bilmesi gerekir. Hadiste de şöyle buyruluyor: "Allah, kendi haddini bilip de onu aşmayan kişiye rahmet etsin". Ben de aslında değerli hocaların, büyük ve mübarek kardeş-

Abdulfettah Ebu Gudde* (ö. 17 Şubat 1997)'den İlim Yolcularına...

Yrd. Doç Dr. Seyit Bahçıvan

* Abdülfettah Ebu Gudde 1917 yılında Halep'te doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini memleketi Halep'te yaptı. Halep'in meşhur âlimleri, asrın fakihî Mustafa Zerkâ, muhaddis ve Halep tarihçisi olarak meşhur olan Muhammed Râğîb Tabbâh ve pek çok kimseden ders aldı. Bu arada hat meşketti. Ayrıca baba mesleği dokümacılık ve ticareti de öğrendi. Yüksek tahsilini ise Ezher Şeriat Fakültesinde yaptı. Bunun yanında Kahire'de tanışmış olduğu Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ve çok sevip saydığı Muhammed Zâhid Kevserî'den özel dersler aldı. Mısır'a gittiği ilk yıl bu iki zatla karşılaşmamış olsaydı Ezher'de öğrenimini bırakıp memleketine dönmeyi düşündüğünü söylerdi. 1951 senesi Ezher dönüşü, memleketi Halep Liselerinde 11 yıl İslam Dini Dersi, daha sonra Dimaşk Üniversitesi Şeriat Fakültesinde Fıkıh ve Usûl dersleri verdi. Suriye'de parlamenter sistemin hâkim olduğu dönemde 1962'de Halep milletvekili olarak meclise girdi. Rejim değişikliği sırasında hapsedildi, sonra serbest kaldı, ama ülkesini terk etmek zorunda kaldı. 1965–1988 yılları arasında Riyad'da *el-Ma'had el-Âli li'l-Kadd* ve *Muhammed b. Süüd el-İslamiyye Üniversitesi Davet ve İslam Dini Esasları Fakültesi*, 1988–1991 yılları arasında da *Riyad Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Yüksek Lisans ve Doktora Bölümü'nde* Hadis ve Hadis Usûlü Dersleri verdi ve onlarca tez yönetti. 1991 yılında üzerinde çalıştığı ilmi çalışmalarını tamamlamak üzere Üniversite'den ayrıldı. 17 Şubat 1997/ 9 Şevval 1417 Pazar sabahına yakın Riyad'da vefat etti. Cenazesi, pazartesi günü Mescid-i Nebevi'de kılınan yatısı namazının arkasından Bakî Kabristan'ına defnedildi. Uzun yıllar hizmet ettiği ülkede, Kevserî'nin talebesi olduğu için rahatsız edildi, kendisi ve hocası Kevserî aleyhine üç ciltlik reddiye yazdırıldı. Rahatsız edenleri hiç muhatap almadı, Allah'a havale etti. Bu da –kendî ifadesiyle- onları çıldırttı. Hayatı boyunca eslâfin eserlerini tahkik ederek yayınlamayı ve kendi düşüncelerini bu eserlerin dipnotlarında vermeyi müstakil telif tercih etti. Yayınladığı eserlerin sayısı 80 ulaştı. *Safahât min Sabri'l-'Ulemâ 'alâ Şedâidi'l-'İlmi ve't-Tahsil*, *Kımetu'z-Zemen inde'l-'Ulemâ*, *er-Rasûlu'l-Mu'allim* ve *Esâlibuhu fi't-Ta'lim*, *Lemehât min Târîhu's-Sünne* teliflerinden; *er-Raf'u ve't-Tekmil* ve *el-Ecvibetu'l-Fâdile li'l-Leknevî*, *Kâvâ'id fi 'Ulûmi'l-Hadîs li't-Tehânevî*, *et-Tasrih bimâ Tevâterâ fi Nüzûlu'l-Mesîh li'l-Keşmîrî*, *Fethu Bâbi'l-İnâye li'l-Kârî*, *Risâletu'l-Müsterşidin li'l-Muhâsibî* de tahkik ettiği, eserden daha kıymetli ve yerine göre de uzun talikler yazdığı eserlerden bazılarıdır.

Not: Bu Konferans 1996–1997 ders yılı başında fakültemizde verilmiştir. Konferans metnini banttan çözüme katkıda bulunan kıymetli kızım Humeyra'ya ve diğer arkadaşlarıma burada teşekkür ediyorum.

lerin huzurunda konuşmamalıyım. Ancak onlar beni öne sürdüler, ben de öne geçtim, mazeretimi kabul etmediler ben de sustum. Bana düşen de onların emirlerine uymak ve davetlerine icabet etmektir. Peşinen kendilerine teşekkür eder ve konuşmamda hâsıl olacak kusur ve eksiklikten dolayı özür dilerim. Şunu da biliyorum ki onlar 'en iyi mazur görenler, en değerli, hataları bağışlayanlardır'. Allah kendilerini hayırla mükâfatlandırın.

Bu toplantının, hakkı ve sabrı tavsiye eden toplantı olmasını diliyorum. Bizlerin -tüm kardeşler olarak- iyilik yolunda, İslam yolunda, peygamber yolunda, Allah (a.c.) yolunda olmamız gerekir.

Elhamdülillah! Hepimiz müminiz. Elhamdülillah! Hepimiz İslam'ı seviyoruz. Elhamdülillah değerli Müslümanların neslinden geldik. Eğitim ve öğretim hayatımızdaki bütün hayır ve lütuflarından dolayı Allah'a hamd olsun. Allah'a, bu değerleri bize bahşettiği, bizi Müslümanlardan kıldığı ve peygamber (a.s.) sevgisini verdiği için hamd ediyorum.

Sözüm öğrenci kardeşlerime. Hocalarımdan ve değerli kardeşlerimden izin isteyerek sözümü öğrencilere yöneltmek istiyorum; ki konuşmaya cesaret edebileyim, faydalı ve ders verici gördüğüm bazı sözleri öğrenci kardeşlerime söyleyebileyim.

İster dünyevi olsun ister dini, ilmin bu dünyadaki amacı nedir? Gayesi hepimizin bildiği gibi onunla amel edilmesi ve uygulanmasıdır. İnsan, dünya işleriyle ilgili bir şey öğrense, örneğin, elektriği öğrense, bunun amacı, onun ışığından faydalanmak, onunla makineleri çalıştırmaktır. Dokumacılığı öğrense, bunun da amacı bir şeyler dokuyup onu giyinmek ve ticaretini yapmaktır.

Fakat üniversite ve liselerde gördüğümüz tahsilin, Milli Eğitim Bakanlığı ve bize bu alanda özen gösteren ailelerimizce gayesi de, öğrendiklerimizi pratiğe dökmek yani uygulamaktır. Çünkü uygulanmayan ilim meyvesiz ağaca benzer, hiçbir fayda vermez. Bu dünyadaki öğretimin ve öğrenimin amacı uygulamaktır. Dünyevi ilimlerin gayesinin uygulama olduğunu zikrettik, şer'i ilimlerin gayesi de uygulamaktır. Bunu kesinlikle iyi kavramalıyız. Çünkü bir çok kişi ilim tahsiline mecburi veya ihtiyari bir sebeple başlar.

Mesela mecburi bir sebep, annesi, babası veya ailesi çocuklarının okumuş olmasını, veya din sahasında hoca olmasını istemeleri. Yine mecburi bir başka sebep de fakirlik veya muhtaçlıktır. Eğer ilim tahsil etmezse kendisini fakir ve yoksul bulur, bahçede çalışan kardeşi gibi yetersiz kalır. Ama o istiyor ki, bahçedeki kardeşinden tahsil bakımından, makam ve mevki ve toplumsal konum bakımından daha iyi olsun, bu da güzel bir şeydir. İşte bu gibi sebepler insanı ilim öğrenmeye sevk eder. Ancak bu ilmi tahsil eden çoğumuz onu tahsil etmekle kalır, gayesini yerine getirmez. Gayesi de onu uygulamaktır. Örnek olarak alanımızdaki dini ilim talebelerini ele alalım. Dini ilim talebesi şerefidir. Bu şerefleri, Allah'ın dini ve Peygamber'in (s.a.v) sünnetini öğrenmelerinden gelmektedir. Ancak onlardan çoğu okumaya aylık için yöneliyorlar, imam veya hatip veya din görevlisi olarak vazife elde etmek için başvuruyorlar. Bu güzel bir şeydir, ama amaç bu değildir. Amaç, İslam'ın hükümlerini öğrenmek, dinin emirlerini anlamaktır. Böylece bu emirlere uysun ve kendisinden ailesi, kardeşleri ve hemşerileri

faydalansın, kendisini ve çevresindekileri aydınlatan bir lamba gibi olsun, insanlar da ondan istifade etsinler. Ancak kendisini maaşla sınırlandırır, aylığın etkisi mahduttur; bunda pek bir şeref de yoktur. Şeref ilmi, ancak gayesi için tahsil etmededir. Kişi ilmi gayesi için öğrenirse, o zaman îsâr ehlinden/başkalarını kendine tercih edenler zümresinden olur. Yani başkası için savaşılan mücahit gibi başkası için ilmi öğrenir. Ama rütbe, aylık, vazife veya makam elde etmek gibi kendisi için öğrenirse, o zaman hayırda kendine cimri davranan fakir, uzak görüşlü olmayan kişi durumundadır. Öyleyse kardeşlerim ve sevgili öğrenciler, bu ilmi tahsil etmenin gayesi onu uygulamaktır. Bu konuda size küçük bir fikra anlatayım, konuyu açıklayıcı ve konuşmamızı renklendirecek basit bir fikra.

Memleketimiz Halep'te Şaban Paşa'nın vakfettiği bir medrese vardır. Dini bir okuldur. eş-Şa'baniyye diye bilinir. Bu medresede şer'î ilimler öğretilir. Orada bir hoca varmış, hocam Mustafa ez-Zerka'nın dedesi Muhammed ez-Zerka. Bu zat, o medresenin şeyhi ve Halep'in de meşhur hocasıymış, Osmanlı Devleti'nde, zamanın ilim ve fıkıh hocasıymış aynı zamanda. Bu şeyh, bu anfi gibi büyük bir odada oturmuş. Ona Halep'ten alimler gelirmiş, kendisi Hanefi mezhebindenmiş, ama Şafiler de, kendisinden hükümlerin nasıl çıkarıldığını ve problemlerin nasıl çözüldüğünü öğrenmek için onun meclisine gelirlermiş. Yani kimi hoca vardır sadece ilim öğretir, kimi de hem ilim hem de akıl öğretir. Eğer ikincisini bulabilirsek –ilmi ve akli öğreten hocayı- bu mükemmel bir ganimettir. İşte Şeyh Muhammed ez-Zerka –Allah rahmet eylesin- bu anfi gibi bir odada oturuyormuş. Köyden bedevi bir adam gelmiş, medreseye girmiş, abdest almış ve kuşluk namazını kılmış, sonra da pencerenin önüne gelip durmuş, bakmış ki içerde sarıklı ve hocalardan oluşan büyük bir topluluk var, şeyh de aralarına oturmuş onlara *İbn-i Âbidîn Hâşiyesi* okutuyormuş. Bu bedevi adam da, ne İbn-i Âbidîn'i biliyor, ne de İbn-i Âbidîn dışında birisini, hiçbir şeyden haberi yok. Sonra konuşulandan bir şey de anlamamış. Bir bu sarıklı hocalara bakmış bir de hocalarına, sonra uzun uzun düşünmüş. Hocanın ders yaptığı odada kitaplarla dolu raflar varmış, yani kütüphane. Şeyhin, oturanların ve bu büyük şeyhin talebeleri olan alimlerin halini süzdükten sonra, sert bir bedevi lehçesiyle şöyle demiş: Şeyh, şeyh!. Evet, demiş şeyh. Bu kitaplar ne diyor biliyor musun? Ne diyor, demiş şeyh. Bu kitapların hepsi **iyi adam ol** diyor demiş bedevî. Yani bu kitaplığın tamamının amacı, **insani salih bir kişi yapmak**. Doğru söyledin evladım demiş, şeyh. Bu bedevi, o kütüphanenin amacının –isterseniz beş katlı olsun- insanı ıslah etmek/düzeltmek olduğunu anlamış.

Yoksa ilmin gayesi şu değildir:

“Nice hoca vardır, pek çok kocaman kitaba sahiptir

Fakat onlarda ne olduğunu bilmez

Zanneder ki keramet kavuğun büyüklüğünde

Gidip kocaman bir sarık satın alır”. Hayır, amaç bu değildir.

Bunun için ilim tahsil etmekten gayemiz –kardeşlerim-, nefsi ıslah etmek ve etrafındaki insanları ıslah etmek, ihtiyacı olana iyilik yapmaktır. Çünkü insan iyi olursa iyiliği etrafındakilere de taşar.

Biz henüz yılın başındayız. Bu ilmi tahsil etmedeki niyetimiz, önce kendimize, sonra da insanlara faydalı olması için öğrenmek ve toplumu tam manasıyla; ahlakıyla, istikametiyle İslam gerçeğinin uygulandığı sağlam İslamî bir toplum haline getirmek olmalıdır. İşte o zaman İslam başkalarının gönlünde yer bulur. İslam'a davet yollarından dil ile yapılanı vardır, faydalı olabilir. Mesela bir hocanın ağzı laf yapar, insanları İslam'a davet eder, insanlar da onu dinler, sözlerinden hoşlanırlar. Fakat söyledikleri gönüllerine girmez, sadece kulaklarında kalır. Niçin? Çünkü uygulaması yoktur. Ama, eğer söyledikleriyle amel ediyorsa o vakit gönüllerine girer. Bunun için ilim ile amel etmek, insanın gittiği her yerde parlak, aydınlatan, örnek bir kişi olması için doğru anahtardır. Bulunduğu her yerde aydınlatan bir lamba ve kendisi doğru yolda olan bir rehber olur. Bundan dolayı, eğer kişi ilim tahsil edeceksa iyi niyet sahibi olmalı. Eğer iyi niyet sahibi olursa –bağışlayın- rızkı azalır mı? Hayır, rızkı azalmaz, kazanır, kazanır.

Şeyh İbn Atâillahi'l-İskenderî *el-Hikemu'l-Atâiyye* adlı eserinde -ki ben bu kitapçığı talebe kardeşlerimin okumalarını isterim, ahlaka dair küçük bir kitap, bir başka ifadeyle şeriata ve fıkha tamamen uygun, berrak tasavvufu anlatan güzel bir kitaptır- sözlerin en yerinde ve doğrusu olan bir söz söylüyor, diyor ki: "Cenab-ı Hak kulun peşin yaptığına, taksit taksit karşılık vermekten münezzehdir". Değerli hoca kardeşlerim bu sözün manasını çabucak anlarlar. Ama bazı öğrenci kardeşlerimiz anlamada güçlük çekebilirler. Kulun peşin muamelesinde, yani kul bir iyilik yaptığında, Allah da ona –hâşâ- 'sevap yok' diyecek, 'şimdi hazinelerim boş, sevabı erteliyorum' diyecek. Hayır. "Cenab-ı Hak kulun peşin yaptığına taksit taksit karşılık vermekten münezzehdir" sözü bir benzetmedir. Zira Allah ile kulu arasında para yoktur. Bu sözün anlamı; Allah o kulunu hemen olgunlaştırır, yüceltir, insanlar da ona saygı duyar ve severler. Ayrıca Allah onun rızkına, keremine, ahlakına, evine bereket ve dinine de salâbet verir. Böylece o kimse Müslümanlara küçük bir örnek, salih bir önder, Allah Teâlâ'nın peygamberi, resullerin efendisine (s.a.v.) uymaya davet eden bir kişi olur. Bu sebeple kişinin niyetini iyileştirmesi lazımdır. Eğer niyetini iyileştirirse, bildiği veya bilmediği yerlerden rızıklar gelir. Ama niyetini iyileştirmezse maddeci olarak kalır. Özür dileyerek, bazı öğrencilere bir başka örnek daha vermek istiyorum. Bizim memleketimizde ve bu güzel memlekette çok ilim talebesi var –elhamdülillah-. Ama insanlar bilirler ki bu öğrenci maddeci, malı sever hani. Bu öğrenci dediğim yani bu hoca. Kimse ona iltifat etmez. Bir de birisini dürüst, kimsenin malında gözü olmayan, kanaatkar, takva sahibi, cömert bir adam olarak tanırlar. İşte o zaman bu kişiyi severler ve onu örnek almak isterler, ona saygı gösterirler, ona uyarlar. Bu adam onlara para mı verdi? Onlara karşı kaba kuvvet mi kullandı? Onlara kendini kabul ettirmek için baskı mı yaptı? Hayır. Ancak insanların kalpleri kendilerini hayra yönlendiriyor. Sen güzel bir koku alsan, bu seni tabii olarak onu koklamaya sevk eder. Bunun gibi, insan fitraten hayrı sever. Bundan dolayı kişiler niyetlerini iyileştirdiklerinde velev ki fizik, kimya, modern ilimler vs.. okuyor olsunlar, diğer insanlar niyetlerini, ahlaklarını, dinlerini, ilim ve tahsilde sadakatlerini takdir ederler. Bu sebeple kişinin, tahsilinin başında iyi niyetli olması gerekir. Eğer iyi niyetli olursa ilim kapıları kendisine açılır, ayrıca rızık kapıları da açılır.

Alimlerin pek çoğu köyden şehre geldiler, fakir ve cahildiler. İyi niyetle ilim talep ettiklerinde içlerinden bazıları Şeyhülislam oldu, sadrazama hükmeder oldu, devletteki bütün kişilerden önde gelir oldular. Niçin? Çünkü ilmin şerefi idari otoritenin şerefine üstündür. Çünkü ilmin otoritesi, idari otoritenin üstündür. İdari otorite zahire hükmeder, bedene hükmeder, cisimlere ve davranışlara hükmeder; ama ilmin otoritesi kalbe hakimiyet kurar, kalplere hükmeder. Bunun için aslen köylü veya küçük bir memleketten gelen bu kişiler daha sonra lider oldular, bütün insanlara örnek, hayır timsali kişiler oldular. Bunun gibi niyetini iyi tutan öğrencilerin sonları, kesinlikle hayır olur. Çünkü insanlar birbirlerini bilirler. Ben, bu kişiyi salih/iyi olarak biliyorsam, onun salih olmadığını söyleyemem, aynı şekilde salih bir kişi değilse, ona da salih bir kişidir diyemem. Bu mümkün değil.

İnsanlar birbirlerini tanır. Bundan dolayı -öğrenci kardeşlerim-, biz yılın başında ilim tahsil etmedeki niyetimizi gözden geçirmeliyiz. Eğer samimi ve iyi niyetli olursanız, her hal ve hareketiniz ibadet halinde olursunuz. Çünkü fıkıh ilmi farz-ı kifayedir, hadis ilmi farz-ı kifayedir, fızık ilmi farz-ı kifayedir ve tıp ilmi farz-ı kifayedir. Bütün bu ilimler herkesin ilgilendiği ilimlerse o zaman farz-ı kifaye olur. Sen doktor olduğunda bir farz-ı kifayeyi yerine getirmiş olursun. Öyleyse niyetini salih/iyi kıl ki; Allah katında sevapla mükafatlandırılсын, insanlar tarafından da teşekkürle mazhar olasın, Allah'ın kullarının gönlünde de taht kurasın. Şayet maddeci olursan insanlar sana mecbur oldukları için gelirler, seni yüzüne karşı taltif ederler ama sevmezler. Bu fitratın gereğidir. İnsan salih olanı sever; mücahidi sever, eli açığı sever, üstün hasletleri sever. Ama bir kimsede düşük bir haslet varsa insan onu sevmez, çünkü fitratla örtüşmez, fitratı beslemez. Bunun için -kardeşlerim- niyetimizi iyileştirmeliyiz. Niyetimizi iyileştirirsek iyi bir örnek oluruz. Bu güzel örneklilik bizde üstün bir adet halini alır. Çünkü biz böylece her gün hayrımıza hayır katarız. Peki, nasıl iyi örnek oluruz? İlim gerçekten ciddi öğreniriz, güzel ahlakta hakikaten ısrar ederiz, İslam'ı tam olarak ve samimi bir şekilde yaşarız, Allah'a ve anne babaya tam itaat ederiz, ilim elde etmede, tahsil ettiğimiz ilmi uygulamada samimi ve dürüst davranırız, işte bunların hepsi ile iyi örnek oluruz. Bundan sonra mezun olduğumuzda önder, alim, öğretmen, güvenilir ve hayır ehline güzelce veren kimseler oluruz. Ama eğer her şeyin ucundan kıyısından biraz alır ve yamuk, zikzaklı bir ahlak ve gidişata sahip olursa bir kimse, bu kişi de kendini insanlar ve Allah tarafından seilmekten ve iyi bir örnek olmaktan mahrum etmiş olur.

Güzel örnek olmalıyız, faziletli kişilerin yolundan gitmeliyiz. Böyle yaparsa insan, kısa bir süre sonra büyük bir hoca olur, takdir görür, hürmet görür, değerli olur, bildiği bilmediği her yerden kendisine rızık akar. Niçin? Onun iyiliğinden/salih bir kimse oluşundan. Çünkü Allah (a.c.) gayr-ı müslim olup, papaz veya keşiş vb.lerine dahi rızık verir. Zira Allah kendi dinine davet edeni unutmaktan münezzehtir, doğru yola davet edeni unutmaktan münezzehtir, insanlara hayrı öğretene unutmaktan münezzehtir. Bunun için rızık gelir. Bazı kişiler şöyle demiş ve doğru da söylemişler; "Rızık geldiğinde kapıyı çalar, yani kapıyı kırar girer". Bazıları da demiştir ki; beni yoktan var eden O. Öyleyse beni yaratmadan önce rızıkımı hazırlamıştır. Biz eğer şu inanişta olursak -elhamdülillah inancımız da budur-; rızık

takdir edilmiştir, ömür takdir edilmiştir ve hakkımızdaki kaza ve kader takdir edilmiştir, o zaman huzur buluruz, mutmain oluruz ve düzgün bir gidişata sahip oluruz. Bunun için mümin, daimi bir rıza halinde olur. Çünkü o Allah'ın huzurundadır. İnançlıdır, teslimiyeti tamdır. Buna da son derece sevinir ve bununla mutlu olur. Niçin? Çünkü Allah onu unutmaktan münezzehdir. Haşa, "Rabbin kullarını unutacak değildir". Bunun için kardeşlerim, bizim iyi niyetli olmamız lazım ve iyi örnek bulmamız lazım.

Salih/iyi örneği kitaplardan alabiliriz, ama kitaplardan almak bazen mübalağa bazen de eksik olabilir. Ama onu kişilerden almak daha uygun ve daha iyidir. Çünkü bu durumda onu dozajında, anlayacağın bir dil ve zevkle hazırlanmış olarak alırsın. Ama kitaplardakiler istediğinden daha fazla veya daha az şey içerebilir veyahut doğru alamayabilirsin. Bunun için ahlakı/gidişatı anlatan kitaplar vardır. Ama akli başında olanlarla, anlayışlılarla ve salih kişilerle oturup kalkmak hakka ulaşmanın aracıdır ve hakkın, öğrencilerin gönüllerinde yer etmesini sağlar. İnsanın bu yollara sarılması gerekir ki, insanlar içinde göze çarpan bir ben gibi olsun. Çünkü Peygamber (s.a.v.) dış görünüşümüzü güzelleştirmemizi emretmiştir. Nasıl nefislerimizi içten güzelleştirmeyelim? Resûl (s.a.v.) -değerli hocaların bildiği üzere- bir kavmi ziyarete gidiyordu. Ziyaret edecekleri kimselerin bulunduğu şehre yaklaştıklarında sahabîlerine dedi ki: "Sizler kardeşlerinizin yanına gidiyorsunuz, elbiselerinizi güzelleştiriniz, bineklerinizi düzeltiniz, çünkü Allah çirkinliği ve çirkinlik etmeyi sevmez". Onlara kardeşlerinin yanına giderlerken elbiselerini güzelleştirmeyi emretmiştir.

Kişi kardeşine ve babasının yanına dahi gelse düzgün giyinmeli. Bu da fitrattan gelen bir zevktir. Zira göz düzensiz olan şeyden hoşlanmaz. Düzenli olan şeyi ise seyretmeye doyamaz. Şayet insanın uyumlu bir endamı, güzel bir ahlakı ve kamil bir edebi, bozulmamış bir dini ve güzel davranışları varsa diğer insanlara istemeyerek de olsa kendini sevdirebilir. Ama eğer bir kimsede de bunların tam tersi varsa velev ki kardeşimiz ve babamız veya akrabamız olsun o zaman ondan kimse hoşlanmaz, aksine nefret eder.

Bunun için öğrenci kardeşlerime nasihatim; örnek ve model alacakları bir kimseleri olsun. Bu örneği kişilerden bulmaları kitaplardan bulmalarından daha iyidir. Kitaplar da yardımcı olur. Bizim sorumlu olduklarımızda da uyacağımız birileri olmalı. Öncelikle biz amel etmek/uygulamak için ilim tahsil etmekle mükellefiz. Eğer onunla amel etmezsek yolu şaşırılmış oluruz. Belki dünyalık elde ederiz, ama bu yolla dünyalığı iyi de kötü de elde eder. Ama biz dünyalığa izzetle, şerefle, Allah'ın rızası ile ulaşmak isteriz. Bu da gerçekten zorunludur. Kendi tahsilimizde ciddi olmalıyız. Ayrıca bizden istenenin de farkında ve şuurunda olmalıyız. Çünkü biz Abdullah bin Mübarek'in (r.a.) dediği gibi –onun meclisine küçük çocuklar geliyordu, büyükler onları defetmek istiyorlardı, o da "Hayır, onları getirin, zira onlar bugünün küçükleri yarının büyükleridir". Yirmi yıl sonra bizim gibi büyükler olacaklar. Onlarla oturup kalkmalıyız ki onlar da nasıl konuşacaklarını öğrensinsinler. Ama eğer ben çocuğu evimin dışına atarsam, o sokaktan mı öğrenecek? Hayır. Öyleyse ben onu yanıma oturtmalıyım, ona öğretmeliyim. Eğer bir şeyi iyi yaptığını görürsem teşekkür etmeliyim, şayet bir hata yaptığını görürsem

uyarmalıyım. Böylece o günbegün olgunlaşmış olur. Sonunda değerli kişilerle bulunması sayesinde örnek alınan, değerli bir kişi olmuş olur.

Bunun için kardeşlerim, bizden istenen niyeti iyileştirmek, güzel örnek edinmek ve ilmi ciddiye almaktır. Geçmiş konferansların birinde söylediğim gibi ilme özen göstermek, onu ciddiye almak boynumuzun borcudur. Kişi eğer bu ilmi tam bir şekilde eda ederse, fayda veren ve faydalanılan bir kimse olur ve mükafatlandırılır, değerli olur, şerefli olur. Şayet ilmî emanette bir noksanlık yaparsa onun da aramızda bilinen başka bir hükmü vardır. Öğrenci kardeşlerime söylemek istediklerim bunlardır.

Belki bazılarının konuşmamızla ilgili soruları olabilir. Senenin başında derslerine katılmak için gelen kardeşlerimize daha fazla uzatmadan, bu alanda cevap vermem gereken bir şey varsa buyursunlar. Söyleyeceklerim bunlardır. Allah'tan yarlığanmamı ister, kendime ve size Allah'tan başarı, istikamet, iyi niyet, doğru örnek ve Peygamber'in (a.s.) sünnetine uymayı, Allah'ın (a.c.) sevdiği ve razı olduğu hal üzere olmamızı diliyorum. Allah'ın selam, rahmet ve bereketi üzerine olsun.

Bir Dürzî ile Dürzîlik Üzerine Söyleşi

Sıddık KORKMAZ

Küreselleşmenin gitgide hakim olduğu ve kendisini dayattığı günümüz dünyasında, dinler ve mezhepler açısından gizlilik diye bir kavramın varlığını koruyup korumayacağı oldukça belirsizdir. Böyle olmakla beraber hala gizliliğe dayalı bir toplum olarak yaşamaya devam eden ve temel kaynaklarını, dışarıdan birileriyle paylaşmayan bir mezhep olan Dürzîliğe kendi mensubunun gözüyle bakmanın, günümüz ilim dünyasına küçük de olsa bir katkı sağlayacağını düşündük. Bu noktadan hareketle Ürdün'de bulunduğumuz dönemde Aslen Lübnan kökenli bir Dürzî olan Ethem el-Muğavîş ile yapmış olduğumuz aşağıdaki söyleşiyi deşifre etmeye karar verdik. O dönemde bir yandan sağlık alanındaki üniversite eğitimi- ne devam ederken bir yandan da tiyatro yönetmenliği yapan el-Muğavîş, bizde kendisinin entelektüel bir birikime sahip olduğu izlenimini uyandırmıştı. Onun bu durumunu göz önünde bulundurarak söylediklerini dikkate aldık. Aşağıdaki me- tinde aktarılmış olanların gerçekliği, konunun uzmanları tarafından detaylı bir araştırma ile tahkik ve tetkik edilebilir. Ancak yapısı itibarıyla hala bir "sır cemaati" olma özelliğini sürdüren Dürzîliğin içeriden bir gözle anlatılıyor oluşu söyleşinin en orijinal tarafını oluşturmaktadır. İlim dünyasında hala kapalılığını sürdüren bir konuya küçük de olsa bir ışık tutabilirsek kendimizi bahtiyar hissedeceğiz.

-S. Korkmaz: *Sayın el-Muğavîş öncelikle bir Dürzî olarak bizimle Dürzîlik hakkında görüşmeyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum. Muhtemelen sizin için bu konuşmamız sırasında da anlatamayacağınız yerler olacaktır. Meselenin o yönünü ve sınırlarını size bırakıyorum. Ancak sohbetimizin derli toplu özelliğe sahip olması ve tarihî bilgileri de içermesi açısından konuyu bildiğiniz kadıyla en başından ele almak istiyorum. Bu bağlamda Dürzîliğin tarihçesi hakkında bize neler söyleyebilirsiniz?*

SÜİFD / 20
258

-E. el-Muğavîş: Öncelikle bana ima etmeye çalıştığınız noktada başlamaya çalışayım. Evet ben bir Dürzîyim ve öyle sanıyorum ki özellikle Sünnî kesimde bize karşı iyi bir bakış açısı yok. Ancak bu konuda Ehl-i Sünnet câmiasının yanlış kanaatlerle dolu olduğunu düşünüyorum. Zaman zaman Türkiye'den buraya bazı araştırmacı arkadaşlar geliyor. Ben onların bazılarıyla tanışıyorum. Onlardan edindiğim kanaat bizlere Türkiye'de de pek iyi bir gözle bakılmadığı şeklinde. Bizleri yanlış tanıdığınızı düşünüyorum. Bu yanlış anlaşılmaya olumlu bir katkı olur düşüncesiyle bu görüşmeyi kabul etmiş bulunuyorum. Din anlayışımızın bazı özellikleri hakkında konuşacak olsam, sizin de belirttiğim gibi sıkıntıya düşme ihtimalim bulunmaktadır. Fakat o türlü konuların detayları hakkında geniş bir

bilgiye sahip olmadığımı da belirtmeliyim. Zira bu bir ihtisas meselesidir. Her şeye rağmen artık bizim burada girmeye cesaret edemediğimiz konularla ilgili çalışmalarda özellikle batı dünyasında yapılmaktadır. Öyle sanıyorum siz de bu türlü çalışmaların bazılarından haberdarsınızdır.

Konunun bu özelliklerini bir yana bırakacak olursak, bildiğim kadarıyla Dürzîlik tarih sahnesine ilk defa Fatımîler Döneminde çıkmıştır. Neştekin ed-Derezî'nin, Hâkim b. Emrillah'ın Ulûhiyetini kabul etmeye çağırmasıyla başlamıştır. Ancak daha sonra Hâkim, Neştekin ed-Derezî'yi öldürmüştür. Benim Dürzîliğin tarihi ile ilgili bu bilgilerim daha çok Dr. Neclâ Ebû İzzeddin'in *Târîhu'd-Duzûz* adlı eserine dayanmaktadır. Eserin müellifi bir Dürzîdir. Ve bu eser üniversitemizin (Câmiatu'l-Ürdiyye) kütüphanesinde mevcuttur.

Daha sonra Hamza İran ve Yunan Felsefesine dayanarak Kur'an'ı batınî metotlara dayanarak yorumladı. Nitekim Batınîler Yunan Felsefesine çok saygı duyarlar. Aristo Eflatun Sokrat gibi filozofları Evliya olarak değerlendirirler. Bu ilişkiye dayanarak biz Dürzîler Tevhid Felsefemizi Mısır'daki Firavunlar döneminden yani M.Ö. I. Veya II. Bin yıllardan başlatırız.

-S. Korkmaz: *Peki bu bağlantıyı nasıl kuruyorsunuz?*

-E. el-Muğavîş: Düşüncelerimizin kaynağını o dönemlerde görüyoruz. Ama Tarihi olarak bu süreç İsmâîlîlikten, Fâtımîliğe oradan da Muvahhidûna yani Dürzîliğe geçmiştir.

-S. Korkmaz: *Buradan Dürzîlerin kendilerini Muvahhidûn olarak da adlandırdığını mı anlıyoruz? Öyle ise Tevhid anlayışı mezhebinizde önemli bir yere sahip. Bu durumda Dürzîliğin Tevhid anlayışını biraz açabilir misiniz?*

-E. el-Muğavîş: Elbette Tevhid bizim için en önemli konulardan birisidir. Hatta en önemlisidir bile diyebiliriz. Bu anlayışımız ise öncelikle bazı temellere dayanır. Tevhîdi anlamadan önce insanı anlamamız gerekmektedir. Kastettiğim şudur ki; Biz Dürzîlere göre insan beş sınıfa ayrılır. Bunlar: 1- **Akıl**, 2- **Nefs**, 3- **Kelime**, 4- **Sâbık** ve 5- **et-Tâîf**'dir. Tevhidin esasını bu anlayış oluşturur. Bu kavramlardan her biri bir insana yüklenir. Bu şahıslar da her asırda kendisine izafe edilen şahıslara göre değişir. Meselâ Hamza'ya **Akıl** denilir. Bir Dürzî dua etmek istediği zaman "Yâ mevle'n-Nefs" diye dua eder. Namaz, oruç ve hac gibi şeyleri kalben de yapabilirsiniz. Fakat zekatı ödemeniz gerekir. Zekatın miktarı şartları gibi konular aynen İslam'daki gibidir.

-S. Korkmaz: *Biz Sünnîlerden farklı olarak inanç esaslarınız nelerdir? İnanç esaslarınızdan söz eder misiniz?*

-E. el-Muğavîş: Aslında biz kendimizi Sünnîlerden çok uzak görmeyiz. Hatta benim kanaatime göre Şii karakterli mezhepler içerisinde Sünnîliğe en yakın olan mezhep Dürzîliktir. Kelime-i Şahâdet bizde de sizdeki gibi "Eşhedü en lâ ilâhe illallah"tır. Farklı olarak biz Peygamberlerin hepsini aynı kabul eder birinin diğerinden üstünlüğünü kabul etmeyiz.

Bizdeki din adamları da aynen Sünnîler gibi namaz kılarlar. Din adamları dışındakiler **câhil** kabul edilir. Bu anlayış dinî açıdandır. Her yaşta din adamı olabilirsiniz. 9 yaşında da 90 yaşında da. Her dönemde de bir **Şeyhu'l-Akıl**'in bulunma-

sı gerekir. Bu sınıf sizdeki Müftî mesabesinde. Kutsal kitabımız olan **Hikmet**'i okumaları ve anlamaları gerekir. Ondandır dinî Hükümler çıkarabilmelidirler.

-S. Korkmaz: *Sünnîlik ile Dürzîlik arasındaki Ahiret inancı arasında ne gibi farklar var?*

-E. el-Muğavviş: Bize göre ruh ölümsüz cesed fanidir. Sünnîlikten farklı olarak Tenâsuh inancı vardır. Ancak bunun adı Tenâsuh değil **Takammus**'tur. Bunun anlamı insan ölünce ruhunun başka bir insana geçmesidir. Birisi ölünce ruhu yeni doğan birisine geçer. Bizim inancımıza göre ruh, Kıyamete kadar bütün evrelerden geçer. Yani çocukluğu, yaşlılığı, zenginliği, fakirliği, hasılı hayatın bütün badirelerini yaşar. Ondandır sonra da hesaba çekilir. Bütün bu görüşlerimizi de Kur'an'a dayandırırız.

Bazıları önceki hayatlarını da hatırlar. Bu hatırlama özellikle şiddet alanında ortaya çıkar. Veya öleceğini bilirse yani sakın bir ölümle ölürse, ölüm anında geçmişini hatırlar.

Bu anlayışımızdan kaynaklanmak üzere biz Dürzîlere göre bir kadının annesini veya babasını doğurması mümkün değildir. Zaten bize göre evlilikler Kadere göre düzenlenir. Kimin kiminle evleneceği ezelden bellidir.

-S. Korkmaz: *Peki bu bağlamda sizin veya yakın çevrenizden hatırladığınız eski akrabalarınız var mı?*

-E. el-Muğavviş: Elbette. Dayımı biliyorum. Suveyd'e oturuyor. Eski hayatında Fransız işgali sırasında öldürülmüş. Fransızların işgalinden 25 yıl sonra eski hayatındaki kendi katilini hatırladı ve katiliyle karşılaştı. Bu olayın üzerine katili ailesiyle birlikte o şehirden taşındı.

Aynı şekilde kardeşim ve yeğenim de eski akrabalarını hatırlarlar. Hatta eski akrabalarını ziyarete bile gidip gelirler.

-S. Korkmaz: *İbadetler konusunda Sünnîlerle aranızda ne gibi farklar görüyorsunuz?*

-E. el-Muğavviş: Bizde İbadetler daha çok te'vile dayalıdır. Yani sorumluluk bedenden ziyade ruha yüklenmiştir. Namaz ve orucu din adamları yerine getirirler. Onların kıldığı namaz ve tuttuğu oruçta da şekil ve içerik bakımından Sünnîlerin kılış ve tutuşuna göre bir fark yoktur. Zaten onlar cahillerden değildir. Hac konusunda ise dini bir engel olmamakla birlikte siyasi engeller vardır. Mesela Suud biz Lübnanlıların hacca gitmemize izin vermemektedir. Bizim pasaportlarımızda dini mensubiyet yazılı değildir. Ancak Suriyeliler gidebilmektedir.

-S. Korkmaz: *Dini kaynaklarınızdan söz eder misiniz?*

E. el-Muğavviş: Bizim temel kaynağımız ve kitabımız **el-Hikme**'dir. Hikme, Hamza'nın nazariyelerine göre Kur'an'ın tefsirinden oluşur. 6 cilttir ve 2500 sayfadır. Asıl ve İlk Filozofumuz Hamza'dır. Bu yüzden Hamza'ya "**Akı**" denilir. Hikme ebcelele hesapla yapılmış sırlarla doludur. Ebcelele hesabı Arapça ve Farsça metinlere uygulanır. Eflatun Felsefesine uygulanmaz.

Her devirde Hikmet'i anlaması gereken Şeyhu'l-Akı bulunmalıdır. Bunlar aracılığıyla Kur'an ve Hikmet sonraki nesillere aktarılır. Kur'an ve Hikmet tab' edilemez, ancak elle yazılır. Bunun sebebi üzerinde bir hatanın yapılma endişesi-

dir. Ancak ve ancak alimlerden alınması gerekir. Dürzîler'den başkasına verilmesi de kesinlikle yasaktır.

-S. Korkmaz: *Dürzîlerin aile yapısıyla ilgili de bir şeyler söyleyebilirimsiniz? Bu konuda sizinle Sünnîler yada öteki mezhepler arasında ne gibi farklılıklar var?*

E. el-Muğavviş: Elbette. Bir kere biz iddia edildiği gibi haramları mubahlaştırılmayız. Bu konuda İslam'ın Haram ve Helalleri neyse bizim için geçerlidir.

Evlilik konusunda Dürzîlik, bir Dürzî'nin Sünnî yada Şîî ile evlenmesini yasaklamaz. Ama kültürel açıdan bunun uygulandığını söylemez biraz zordur. Kız alıp verme konusunda en çok evlilik akrabalar arasında yaygındır. Yani dışarıdan pek kız alınıp verilmez.

Tek eşle evlenme şartı vardır. Çok eşlilik yada iki evlilik caiz değildir. Geçinemeyen eşler arasında Talak da caizdir. Geçinemeyen boşanabilir. Dinen buna bir engel yoktur.

Örtünme konusu aynen Sünnilerdeki gibi ve hatta daha da katıdır. Ama dininin kabul ettiği anlamına gelmeksizin toplumumuz içerisinde başını açan kadın ve kızlar görmek mümkündür.

-S. Korkmaz: *Bir Dürzî olarak, Dürzîliğin bugünkü durumu hakkında bize bir şeyler söyleyebilirimsiniz? Bu gün itibarıyla dünyanın neresinde ne kadar Dürzî yaşamaktadır. Onların Lübnan'daki Dürzîlerle ya da Dürzîlikle ilişkisi nasıldır?*

-E. el-Muğavviş: Bildiğim kadarıyla en çok Dürzî Lübnan'da yaşamaktadır. Nüfus oranları ile birlikte şu şekilde sanıyorum. Suriye'nin Suveyde bölgesinde 1 Milyon civarında Dürzî yaşıyor. Şam'da ve Halep'te yaşayan Dürzîlerle birlikte nüfus oranları % 8 civarında olmalı.

Lübnan'da % 20-% 30 civarında Dürzî var.

Ürdün'de % 1 - % 2 civarında.

İran'da da Dürzî var ama isimleri Dürzî değil. Onlar başka bir isimle anılıyorlar ama ben şimdi hatırlamıyorum. Mısır'da özellikle Nil çevresinde var. Hindistan'da var. Çin'de özellikle Tibet Bölgesinde var. İnanç esasları aynıdır. Ama isimleri farklı olabilir. Bu saydığım bölgedeki Dürzîler'in hepsi Hamza'yı bilirler. Hatta bir ara Hikmet'in 6. Cildi kaybolmuştu, eksik cilt Hindistan'dan getirildi.

SÜİFD / 20

261

Özellikle Lübnan'daki Dürzîler içinde en büyük aile Canbulât ailesidir. Kürt kökenli bir alidir. Ailenin önde gelen ismi olan Kemal Canbulât Savunma Bakanıken 1974 yılında öldürülmüştür. Kendisi büyük bir filozof ve din adamıydı. Aynı zamanda "Tekaddümü'l-İştirâkî" partisinin lideri idi. Şimdi onun yerine oğlu Velid Canbulât ailenin liderliğini yürütmektedir. Ama bu aile'yi Dürzîlerin temsilcisi olarak kabul edemeyiz.

İkinci büyük bir aile olarak Atrâş Ailesini zikredebiliriz. Süveydâ bölgesinde otururlar. Bu bölge Ürdün ve Lübnan sınırında dağlık bir bölgedir. Zaten "süveydâ" siyahlık anlamında dir. Yaşadıkları bölge volkanik ve kayalık bir bölgedir. Bunların ötesindeki Dürzî ailelerinin adlarını hatırlamıyorum.

-S. Korkmaz: *Peki İbadet yerleri hakkında bilgi verebilirimsiniz? Camileriniz var mı? Bildiğimiz anlamdaki camilerden bir farkı var mı?*

-E. el-Muğavviş: Elbette bizimde camilerimiz var. Ama sizinkilerden farklı olarak bizim camilerimizde minare bulunmaz. Ve biz camilerimize **Halvethâne** deriz. Bunun sebebi Hakim b. Emrillah'dan sonra gizlice ibadet edebilmek için camiler minaresiz yapılmıştır. Aynı şekilde siyasi korkudan dolayı Ezan da okunmaz. Camilerde her Perşembe din adamları toplanır ve dini konuları müzakere ederler. Kur'an ve Hikmet'i okurlar.

-S. Korkmaz: *Bayram gibi özel din günleriniz ve icra edilişi hakkında neler söyleyebilirsiniz?*

-E. el-Muğavviş: Ramazan ve Kurban bayramlarımız aynı. Dürzîler içerisinde farklı olarak İsrail'deki Dürzîler *Şuayb Peygamber'in Gününü* kutlarlar. Tabi bu kutlamalar İsrail devletinin yardımı ve katkısıyla icra edilir. Sadece İsrail'de yapılır bu kutlamalar. Öteki Dürzîler'in böyle bir kutlaması da yok.

Din adamları bu bayramlardan 10 gün öncesinden itibaren oruç tutarlar. Zaten bizde din adamları giyim ve kuşamlarıyla da öteki Dürzîler'den ayrılırlar. Onlar *Leffe* denilen beyaz sarık, kızıl yada beyaz şapka giyerler. Bazıları da saçlarını keserler.

-S. Korkmaz: *Sizce Dürzîlik İslam'dan farklı bir din midir?*

-E. el-Muğavviş: Kesinlikle hayır. Zaten Dürzîlik İsmâîlîliğin bir kolu olarak doğmuştu. Biz kendimizi *Muvahhidûn* olarak isimlendirmekteyiz. Hatta benim kanaatime göre Ehl-i Sünnete en yakın olan Mezhep de Dürzîliktir.

Bundan bir süre önce Enis Mansûr el-Mısırî adında bir araştırmacı Dürzîleri kâfir ilan etmeye kalktı, Dürzîler ise buna şiddetle karşı çıktılar. Bir Suud'lu da doktora tezinde el-Hikmet'in Fransa nüshasına dayanarak böyle bir iddiada bulundu. Dürzîler buna şiddetle karşılık verdiler. Bu konuda Dürzîler bir sürü neşriyat yaptılar. Sonunda araya siyasiler girdi ve bu tartışma bitirildi. Hem zaten Lübnan'daki Dürzîlerin çoğu namazını kılıp orucunu tutar. Dolayısıyla Dürzîliğin İslam'dan başka bir din gibi değerlendirilmesi söz konusu değildir.

-S. Korkmaz: *Bu sohbetten dolayı teşekkür ediyorum. Şayet bir gün bu konuşmayı Türkçe'ye aktarırsanız ve neşredebilirdim, söylediklerinize harfiyen sadık kalacağım dan emin olabilirsiniz.*

-E. el-Muğavviş: Rica ederim, o konuda bir şüphem yok. Keşke benim bilgilerim daha geniş olsaydı da daha detaylı bilgiler verebilseydim. Bununla birlikte sabırla dinlediğiniz ve inançlarımdan dolayı yargılamadığınız için ben teşekkür eder ve çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Giriş

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Başkanlığı tarafından düzenlenen "II. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve Din Sosyolojisinin Teorik/Metodolojik Sorunları Sempozyumu", 23-24 Haziran 2005 tarihlerinde Konya'da gerçekleştirildi. Türkiye'nin değişik üniversitelerinden çok sayıda din sosyolojisi akademisyeninin katıldığı sempozyum, toplam 6 tebliğin sunulduğu 2 oturumda gerçekleştirildi ve Değerlendirme Toplantısı ile sona erdi.

**II. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Koordinasyon Toplantısı ve
Din Sosyolojisinin
Teorik/Metodolojik Sorunları
Sempozyumu
Konya /23-24 Haziran 2005**

Arif KORKMAZ

Oturumlar	Etkinlikler
I. Oturum 23 Haziran 2005 Saat: 10.00-12.30	1. Tebliğ: "Felsefe ve Sosyoloji İlişkisi: Nesnellik Sorunu" Doç Dr. Adil Çiftçi 2. Tebliğ: "Türk Din Sosyolojisi Araştırmalarında Öznellik Riskleri" Doç Dr. Niyazi Akyüz 3. Tebliğ: "Din Sosyolojisi Araştırmalarında Objektiflik Problemi" Yrd. Doç Dr. Kemalettin Taş
II. Oturum 23 Haziran 2005 Saat: 14.30-17.30	1. Tebliğ: "Bir Din Sosyolojimiz Olmalı mı? Yeniden Meşruiyet Tartışmaları" Doç Dr. Ejder Okumuş 2. Tebliğ: "Sosyolojinin 'Din' Problemi" Yrd. Doç Dr. Mustafa Tekin 3. Tebliğ: "Din Sosyolojisi Araştırmalarında Anlama ve Yorumlama Sorunu" Doç. Dr. Ali Akdoğan
Değerlendirme Toplantısı 24 Haziran 2005 Saat: 10.00-12.00	1. "I. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı"ndaki görevlendirmelerle ilgili çalışmaların değerlendirilmesi (Din Sosyolojisi Web Sitesi, Din Sosyolojisi Dergisi, Din Sosyolojisi Eğitim-Öğretimi) 2. Yeni öneri ve görevlendirmeler 3. "III. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı"nın yeri, zamanı, konusu

SÜİFD / 20

263

Sempozyum Programı**I. Oturum**

23 Haziran Perşembe günü Selçuk Üniversitesi Alaeddin Keykubat Kampüsü'nde yer alan Süleyman Demirel Kültür Merkezi'nde Prof. Dr. Ünver Günay'ın başkanlığında gerçekleştirilen I. Oturum'un ilk tebliği, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Adil Çiftçi'nin "Felsefe ve Sosyoloji İlişkisi: Nesnellik Sorunu" başlıklı tebliği idi. Sempozyuma ikinci gün katılabilen Çiftçi'nin tebliğini, onun adına Arş. Gör. M. Süheyl Ünal sundu. Giriş,

Nesnellik, Nesnellğin İmkan(sızlığı), Ahlaki Bir Sorun Olarak Nesnellik ve Sonuç Yerine isimli 5 alt başlık içeren tebliğinin hemen başında Çiftçi, tarihi süreç içerisinde sosyolojinin felsefeden ayrılışının abartılmaması gerektiğini vurgulamakta; sosyolojinin kurucu öncülerinin kuramsal ve yöntemsel zeminlerinde bir felsefe yahut filozofun yer aldığı örnekleriyle ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ona göre, “felsefe ile sosyolojinin mutlak kopuşundan, hele boşanışından bahsi sürdürmek olanaksızdır”. Ardından tebliğinin, “nesnellik gayretinin gerekliliğine yönelik bir ikna çabası” olduğunu söyleyen Çiftçi bu gayreti, “düşmanı yenmek için bile hakkında nesnel bilgi edinilmeli” diyebilecek kadar önemseydiğini ifade etmektedir. Nesnellğin, ontoloji, epistemoloji, insan doğası tasavvuru, yöntem ve etik (ahlak) ile güçlü ilintilere sahip bir sorun vasfıyla mecburen felsefi bir hüviyete büründüğünü söyleyerek başladığı “Nesnellik” alt başlığını taşıyan kısımda Çiftçi, ‘realist ontoloji’nin (pozitivist/dışarıdancı epistemoloji, belirlenimci insan anlayışı) ‘idealist ontoloji’yi (içeridenci epistemoloji, özgür insan anlayışı) kendi silahıyla vurarak, XX. yüzyılın ikinci yarısında daha çok ‘nesnellğin imkansızlığı’ lehine bir tartışma alanı yarattığını belirtmektedir. Ona göre ‘anlayıcı paradigma’nın günümüzde yeniden meşrulaştırılma gereği duyması da aslında, ‘realist/dışarıdancı paradigma’nın söz konusu bu hamlesiyle ilintilidir. “Nesnellğin İmkan(sızlığı)” alt başlıklı kısımda ana çerçevesi Ernest Nagel’e ait dördü bir sınıflandırma bağlamında, (a) araştırma konularını seçiminde, (b) bulguların anlamsal içeriğinin belirlenmesinde, (c) gerçeğin tespitinde ve (d) gerçeğe ilişkin delillerin değerlendirilmesinde değer bağlarının rolü ile ilgili tezleri sıralayan Çiftçi bu değerlendirmelerin hemen ardından, söz konusu tezlerin kanıtlamaya çalıştıkları şeyi aslında kanıtlayamadıklarını ve olsa olsa sosyal bilimlerdeki önemli uygulama güçlüklerine işaret ettiklerini vurgulamaktadır. “Ahlaki Bir Sorun Olarak Nesnellik” alt başlıklı kısımda ise, “ahlak dili’ni kullanarak, hiç olmazsa ‘nesnellik teşebbüsü’ne çağrı yapılmalıdır” diyerek ‘nesnellğin imkansızlığı’nı savunanları yoğun bir eleştiri bombardımanına tabi tutan Çiftçi, “ahlaki kararlılıkla üzerine gidilse, değer bağlılıklarının zorlamalarının üstesinden gelinebilir” demektir. ‘Nesnellik mümkün mü?’ sorusuna ikna edici olumlu ya da olumsuz bir cevabın verilemediğini ve fakat ‘nesnellik zorunlu mu?’ sorusuna ise olumlu cevap verilmesi gerektiğini ifade eden Çiftçi, nesnellği insaf ve adalet ile özdeşleştirdiğini ve onun bir ahlaki tavır olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. Çalışmasının sonunda, bizi nesnellikten vazgeçmemeye yönelten tek gerekçenin ‘ahlaki/varoluşsal gerekçe’ olduğunu ısrarla savunan Çiftçi tebliğini, “Asıl tezimiz, “nesnellik ülküsü”ne sıkıca sarılmanın “insanlık namına” gerektiğidir. Başkalarını onların açısından anlamaya veya “o” olmaya çalışmayan, kimseye “beni anlamadın, beni yanlış anlıyorsun” deme hakkı da yoktur. *Men dakka dukka...*” sözleriyle sonlandırmaktadır.

Oturumun 2. tebliği, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Doç Dr. Niyazi Akyüz’ün “Türk Din Sosyolojisi Araştırmalarında Öznellik Riskleri” adını taşıyan çalışmasıydı. Sözlerine, “Tebliğimiz, toplumsal bilimlerde farklı paradigmalara dayanan yaklaşımların içerisinde öznelğin algılanışına dikkat çekmek ve bu konuları, Türk Din Sosyologlarının görüşlerine sunup, tartışmalarına zemin hazırlamak amacıyla yazılmıştır” diyerek başlayan Akyüz sonrasında, toplumsal bilimlerdeki iki temel yaklaşımdan, açıklamacı ve anlayıcı yaklaşımlardan bahsetmekte

ve nesnellğin, açıklayıcı yaklaşım için son derece önemli olduğunu; anlayıcılara göre ise zaten toplumsal olguların hiçbir zaman nesnel bir anlama sahip olmadığını ifade etmektedir. Bu girişin ardından Akyüz, Prof. Dr. Beylü Dikeçligil'in 2-4 Kasım 2000 tarihleri arasında Eskişehir'de düzenlenen III. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde sunduğu tebliğden yola çıkarak anlayıcı yaklaşımın ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sayıtlılarını özetlemekte ve araştırma tasarımının ağırlıklı olarak nesnellik-öznellik etrafında döndüğü anlayıcı yaklaşımın örneklerinin Türk Din Sosyolojisinde de yavaş yavaş görülmekte olduğunu belirtmektedir. Tebliğini, Türk Din Sosyologlarının görüşlerine açmak istediği 7 soru sıralayarak sonlandıran Akyüz'ün bu soruları aslında gizil olarak bünyelerinde, anlayıcı yaklaşımın derin bir eleştirisini barındırmaktadır.

I. Oturum'un 3. ve son tebliğini, "Din Sosyolojisi Araştırmalarında Objektiflik Problemi" adıyla Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Kemalettin Taş sundu. Tebliğini, Kavram Olarak Objektiflik, Sosyal Bilimler ve Sosyolojide Objektiflik Meselesi ve Din Sosyolojisi Araştırmalarında Objektifliğin Uygulanabilirliği isimli 3 alt başlıkta sunan Taş'a göre, sosyal bilimler alanında tam anlamıyla objektif/nesnel/tarafsız bir gözlemden söz etmek zordur; çünkü sosyologlar çalışmalarında değer hükümlerinden kolay kolay sıyrılamamaktadırlar. Kişilerin din kadar içselleştirerek yaşadıkları bir başka sosyal vakianın olmadığını ve dolayısıyla sosyolojide objektifliği/nesnellği sağlamanın zorluğu yanında din sosyolojisinde bu güçlüğün daha da arttığını belirten Taş, sosyologların olay ve olguları, büyük bir oranda içinde buldukları kültür ortamının etkisi altında kalarak anlamlandırıp yorumladıklarını ifade etmekte ve bu durumun yansımalarını sosyoloji tarihinde önemli yerlere sahip olan A. Comte, K. Marx, E. Durkheim ve M. Weber gibi din sosyologlarının ortaya koydukları nazariyelerle örneklendirmektedir. Sonuç olarak Taş, din sosyolojisinde objektifliğin önündeki engellere bakıldığında bu bilim dalının tamamıyla subjektivizme teslim olduğu gibi bir sonuç çıkarmak yerine, bu problemin çözüme kavuşturulması yönünde ne gibi araçların kullanılabileceği üzerinde düşünmenin daha doğru bir yaklaşım tarzı olacağını vurgulamaktadır.

Tebliğlerin sırasıyla, Prof. Dr. Abdulvahap Taştan, Doç. Dr. Fazlı Arabacı ve Doç. Dr. Bünyamin Solmaz tarafından müzakere edilmelerinden sonra Prof. Dr. Niyazi Usta oturumun genel bir değerlendirmesini yaptı. Böylece I. Oturum'un sonlanması ardından S.Ü. Sosyal Tesisleri'nde verilen öğle yemeğini müteakip, II. Oturum'un gerçekleştirileceği Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne hareket edildi.

II. Oturum

S.Ü. İlahiyat Fakültesi Toplantı Salonu'nda Prof. Dr. İzzet Er'in başkanlığında gerçekleştirilen II. Oturum, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ejder Okumuş'un "Bir Din Sosyolojimiz Olmalı mı? Yeniden Meşruyet Tartışmaları" isimli tebliği ile açıldı. Türkiye'de din sosyolojisinin, sosyal bilimler felsefesi ve metodolojisindeki yeni gelişmeleri yakından takip ederek kendi tarihî

ve yerel gerçeğine aktarma veya kendi tarihî-toplumsal gerçeğinde kendine özgü araçları üretme konusunda bazı problemler yaşadığını belirten Okumuş, bu problemler çerçevesinde gündeme gelen hususlar arasında din sosyolojisinin kendimize ait olması gerektiği yönünde yapılan tartışmaların önemli bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır. Tebliğinin kendimize ait bir din sosyolojisinin olması gerekip gerekmediğini tartışmaya çalışarak bir katkıda bulunmayı amaçladığını ifade eden Okumuş sözlerini, James K. Spickard'ın "Tribes and Cities: Towards an Islamic Sociology of Religion" başlıklı makalesindeki şu satırlarla bitirmektedir: "İbn Halduncu bir din sosyolojisi, dinî hayatın az fark edilmiş boyutlarını yeni bir bakış açısıyla ortaya koymakta ve ayrıca bizim daha önce bildiğimizi sandığımız şeylere yeni açıklamalar getirmektedir. Bu, hem bizim medeniyetimizdeki hem de diğer medeniyetlerdeki bütün dinlerle ilgili anlayışımızı zenginleştirmektedir. Tıpkı Weberci, Durkheimci, Marxist, yapısalcı ve diğer perspektiflerin her birinin karmaşık bir dinî bütünün bir parçasını alması gibi diğer gelenekler de bize bizim kaçırdığımız şeyleri göstermektedir. Bu, sadece spesifik kavramlar meselesi değildir; zira bu, kavramları, teorileri yararlı kılan kapsamlı bir yaklaşım içinde bütünleştirmektedir. İbn Haldun'un yeni kavramları yeni bir çerçeve ile kombine etmesi, Batılı sosyologların yeni bir gözle bakmalarına yardımcı olabilir."

II. Oturumun 2. tebliğini, "Sosyolojinin 'Din' Probemi" isimli çalışmasıyla Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç Dr. Mustafa Tekin sundu. Tekin konusunu, "genel anlamda ve teorik olarak din sosyolojisinin dine bakışında ortaya çıkan sorunları değerlendirme" olarak belirlediği tebliğinde ilk olarak, sosyolojinin din problemlerinden en büyüğü dediği 'dinin yeni konumlandırılma biçimi' üzerinde durmakta yani XIX. yüzyılı işgal eden konjonktürel gelişim şemaları çerçevesinde din ile akıl/bilimin tezat konsepti/düalizmi içerisinde ele alınması olgusuna değinmektedir. İkinci olarak, sosyolojinin Batı'daki tarihi süreç içerisinde dinle yaşadığı olumsuz ilişkiye değinen Tekin, bu nedenle Batı'da dünyanın sosyolojik ve dinsel yorumlarının çoğunlukla rakip yorumlar olduğunu hatırlatır. Bu noktada din sosyolojisi açısından iki problemin daha ortaya çıkmaktadır : (1) din sosyolojisinin teoloji ile ilişkisi ve (2) dinin dışarıdan tanımlanmaya maruz bırakılması ve son tahlilde onun özü ve kaynağını arama girişimlerini ortaya çıkması. Bu çerçevede dinin sosyolojik tanımı problemine de değinen tebliği, dine pozitivist, işlevsel ve pragmatist yaklaşımların yetersizliklerinden bahisle "din sosyolojisinin, dinin bir boyutunu öne çıkaran söylemlerle sınırlandırılan bir alan içerisine hapsedilmesi, araştırmaları verimsiz ve sonuçsuz kılacaktır" demektedir. Bu tartışmaların ardından, sosyolojinin oluşumunda ve dolayısıyla dinin konumlandırılması ve tanımlanmasında temel rol oynayan evrimci düşünce ile ilerleme ideolojisi; dinin Batı merkezli şablonlara uygun tanımlanması esnasında tekrar gündeme gelen Batı-merkezlilik konularına da temas eden Tekin, din sosyolojisinin din bağlamında Batı merkezli şablonlarından birisinin de, kutsal-profane ayrışması olduğunu belirtmekte ve bir diğer tartışmaya, din ve sekülerleşme/dünyevileşme ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan dine yaklaşım tarzı sorununa geçmektedir. Batı dışı toplumların kendi özgüllükleri

içinde bir din sosyolojisi yapmalarının güçleştiğini belirten Tekin, "bizim bu tebliğde üzerinde yoğunlaştığımız temel husus, dinin kendini tanımının esas alınmadan yeniden tanımlanmaya tabi tutulması, dolayısıyla indirgemeci, salt bir fonksiyon aracı olarak görülmesidir" demek suretiyle tebliğini özetlemektedir.

Oturumun ve sempozyumun son tebliği ise, Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ali Akdoğan'ın "Din Sosyolojisi Araştırmalarında Anlama ve Yorumlama Sorunu" isimli tebliği idi. Giriş, Sosyal Olayları Anlama ve Yorumlama, Dini Fenomenleri Anlama ve Yorumlama ve Sonuç Yerine alt başlıklı 4 kısımdan oluşan tebliğinde Akdoğan, anlama ve yorumlama sorunu konusunda öncelikle doğa bilimleri ve sosyal bilimler ayrımı yapmakta ve özellikle sosyal bilimler söz konusu olduğunda problemin oldukça zor bir konu haline dönüştüğünü belirtmektedir. Sorunun temelde nesnellik ve öznellik sorunu olduğunu söyleyen Akdoğan, "her ne kadar yorum bakış açısına göre değişse de ortada nesnel bir gerçeklik bulunmaktadır, nesnel durum hep aynı kalmaktadır; o halde anlam niçin değişmektedir?" sorusuna "doğru bir yöntem ve objektif bir bakış açısıyla nesnel gerçekliğe yaklaşıldığında, nesnellüğün anlaşılmasında ortak noktalara ulaşma imkanı bulunmaktadır" cevabını vererek, problemin çözümünde doğru metodoloji ve tarafsızlığın önemine vurgu yapmaktadır. Özellikle din sosyolojisi araştırmalarında M. Weber'in yorumlayıcı anlama ve ideal tip metodundan olduğu kadar E. Durkheim'in açıklayıcı metodundan da faydalanılabileceğini belirten Akdoğan, böylece dini fenomenlerin konuya uygun çoğulcu bir bakışla ele alınmasının anlamayı derinleştirmeye yardım edeceğini ifade etmekte; metodolojik çoğulculuğa vurgu yaparak tebliğini sonlandırmaktadır.

II. Oturumun tebliğlerinin sırasıyla, Yrd. Doç. Dr. Erkan Perşembe, Prof. Dr. Mehmet Bayyığıt ve Yrd. Doç. Dr. Kemal Ataman tarafından müzakere edilmesinin ardından Prof. Dr. Hüsnü Ezber Bodur oturumu genel olarak değerlendirdi ve böylece sempozyumun oturumlar/tebliğler ayağı sona ermiş oldu.

Değerlendirme Toplantısı

24 Haziran Cuma günü S.Ü. İlahiyat Fakültesi Toplantı Salonu'nda Prof. Dr. Ünver Günay'ın başkanlığında gerçekleştirilen Değerlendirme Toplantısı'nda önce, bir yıl önce Çorum'da gerçekleştirilen "I. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı"ndaki görevlendirmelerle ilgili çalışmalar değerlendirildi. Bu çerçevede, Din Sosyolojisi Web Sitesi hakkında Ar. Gör. Sefer Yavuz ve Din Sosyolojisi Dergisi hakkında Ar. Gör. Şahin Gürsoy birer bilgilendirme konuşması yaptılar. Bu konuların müzakere edilmesinin ardından 2006 yılında düzenlenmesi düşünülen "III. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Toplantısı" hakkındaki görüşmelere geçildi. Konuyla ilgili görüşmeler neticesinde, "Sosyolojik Din Teorileri" konulu III. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Toplantısı'nın 2006 yılı Temmuz ayında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Başkanlığı'nca Elazığ'da düzenlenmesi kararlaştırıldı ve toplantıyla ilgili çalışmalarını yürütmek üzere Fırat

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Başkanı Yrd. Doç. Dr. Yahya Mustafa Keskin görevlendirildi.

Sözü geçen gündem maddelerinin müzakere edilip karara bağlanmasının ardından Prof. Dr. H. Ezber Bodur, Prof. Dr. Niyazi Usta, Prof. Dr. Zeki Arslantürk, Prof. Dr. Abdülvahap Taştan, Prof. Dr. Mehmet Bayyigit ve Prof. Dr. Ünver Günay'ın sempozyum hakkında birer genel değerlendirme konuşması yapmalarıyla "II. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve Din Sosyolojisinin Teorik/Metodolojik Sorunları Sempozyumu" sona ermiş oldu.

Din Sosyolojisinin sıklıkla dile getirilen Batı orijinli ve çok genç bir bilim dalı olduğu yargısı, kanaatimizce Kur'an Sosyolojisi gibi bir kavramsallaştırmayı oldukça anlamlı hale getirmektedir. Çünkü "Kur'an Sosyolojisi", bir yandan Türk toplumunun en önemli temel değer ve dinamiklerinden Kur'an'a vurgu yapmakla sosyolojinin "batı" etiketini, diğer yandan din ve İslam sosyolojilerinin ardından bir iç uzmanlaşmayı ifade etmekle "yolun başındalığı"ni sorgu konusu yapmaktadır. Bu bağlamda Kur'an sosyolojisi ile ilgili bir çalışmanın, din sosyolojisinin aldığı mesafeye doğrudan bir gönderme olacağı muhakkaktır. İşte bu yazıda Türkiye'de Kur'an Sosyolojisi" başlığını taşıyan ve bu çerçevede ilk olma özelliğine sahip bir kitabı tanıtmaya çalışacağız.

Atölye tipi gerçekleştirilen çalışmalardan biri olan "Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler" kitabı, toplam beş araştırmacının altı makalesinden oluşmaktadır. Bunlar, Prof. Dr. Mehmet Bayyigit'in "Sosyolojinin Din Serüveni ve İslam (Kur'an) Sosyolojisi"; Dr. Metin Doğan'ın "Kur'an, Peygamber ve Toplum"; Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tekin'in "Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Gruplara Giriş"; Yard. Doç. Dr. Celâleddin Çelik'in "Kur'an'da Sosyal Değişme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım"; Doç. Dr. Ejder Okumuş'un "Kur'an'da Toplumsal Çöküş"; ve yine editör Prof. Dr. Mehmet Bayyigit tarafından yazılan ve Kur'an ile ilgili çalışmaları toplayan "Bibliyografik Bir Deneme"dir. Ayrıca yazarların kısa biyografileri ve içindekiler kısmının dışında editör tarafından kaleme alınan "sunuş" yazısı kitabın içeriği ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. Kitap, makalelerin ardından İngilizce özetler ve dizin ile son bulmaktadır.

Kitapta yer alan makalelerin içeriklerine geçmeden önce, bu kitabın nasıl bir çabanın ürünü olduğuna dair bir kaç hususa değinmeliyiz. Öncelikle bu kitabın mevcut formuyla okuyucuyla buluşmasında öncülük ve danışmanlık bağlamında editör Prof. Dr. Mehmet Bayyigit'in büyük çabası olduğu belirtilmelidir. Zira kitapta yer alan makalelerin nüvesini Mehmet Bayyigit'in danışmanlığında gerçekleştirilen lisansüstü çalışmalar oluşturmaktadır. Öte yandan yazarların uzun yıllar boyu din sosyolojisinin bu spesifik alanda yaptığı yoğun çalışmaların meyvesinin bu kitapta somutlaştığı söylenebilir.

Editör Mehmet Bayyigit'in ilk sırada yer alan "Sosyolojinin Din Serüveni ve İslam (Kur'an) Sosyolojisi" başlıklı makalesi, kısaca Batı'da ve Türkiye'de sosyolojinin dinle bağlantıları içinde İslam ya da Kur'an sosyolojisine geliş serüvenini ele almaktadır. Bayyigit'in bu makalede bir anlamda tartışma konusu yaptığı şey;

Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler

**Ed. Mehmet BAYYİĞİT,
Konya, Yediveren Yay., 2003, 231 s.**

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TEKİN

Kur'an Sosyolojisinin "ne"liği ile bu noktada ortaya çıkan yöntem sorunudur. Buna göre Kur'an Sosyolojisi İslâm sosyolojisine öncelenmelidir. Çünkü İslâm sosyolojisinin temel kaynaklarından en önemlisi Kur'an-ı Kerim'dir ve Kur'an Sosyolojisi yapılmadan İslami Sosyoloji çabaları bir çok eksik ve yanlış yorumları birlikte getirecektir. O'na göre bir başka önemli nokta, Kur'an terminolojisinin kendi anlam bütünlüğü içinde ortaya konulmasıdır. Bunun dışında Prof.Dr. Bayyigit'in Kur'an Sosyolojisinin temel İslâmi ilimlerle dirsek temasına girmesi gerektiği vurgusu da, bugün gelinen noktada büyük önem taşımaktadır. (s. 23)

Bayyigit, yeni bir metodoloji ve perspektifle Kur'an Sosyolojisi çalışmalarına ihtiyaç olduğunu belirtirken, bunu sosyolojinin bir toplumu anlama aracı olmasına dayandırmakta, Kur'an'ın toplumun temel dinamiği olma özelliğinden yola çıkmaktadır. Bayyigit'e göre İslâm toplumlarının anlaşılması açısından Kur'an Sosyolojisi artık bir zorunluluk haline gelmiştir. (s. 24)

"Kur'an, Peygamber ve Toplum" başlığını taşıyan Dr. Metin Doğan'ın makalesi, Kur'an'daki farklı toplum tipolojileri, bunların özellikleri, aile ve peygamber ilişkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dr. Doğan, öncelikle çok farklı coğrafyalarda ortaya çıkmış, dolayısıyla kültür olarak da farklılaşmış toplumları Kur'an perspektifinden betimlemeye çalışmaktadır. Bu farklı toplumlar, dolayısıyla farklı kültürler içinde bir peygamber bulunmuş ve o şartlar altında peygamberlerin öncü ve değişimci rolleri önem kazanmıştır. Makalede peygamberlerin karizmatik niteliklerine değinirse de, onların toplumsal bir varlık oldukları ısrarla vurgulanmaktadır. Bu, peygamberlerin somut toplumsal realiteler içinde hareket ettikleri gerçeğine işaret etmektedir.

"Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Gruplara Giriş" başlığını taşıyan Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tekin'in makalesi ise, Kur'an orijinli ve sosyal grup ihtiva eden 12 kavramı inceleme konusu yapmaktadır. Bunlar; Fevc, Muhacir, Ensar, Şia, Karye, Şa'b, Fie, Taife, Firka, Raht, millet ve Ümmet kavramlarıdır. Tekin, bu kavramları Kur'an-ı Kerim'de geçtiği yerlere de bağlı kalarak, Tefsir, Hadis ve İslam Tarihi vb. kaynaklardaki donelerle daha da açıklamakta ve bunları sosyolojik formatta inşa etmeye çalışmaktadır. Kavramları hem nitelik hem de nicelik olarak incelemeye tabi tutan Tekin, esbâb-ı nüzûl ve dilbilgisinden de yararlanmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Tekin'in makalesinde altı kuvvetle çizilmeye çalışılan bir kaç nokta bulunmaktadır. Öncelikle Tekin, "Kur'an Sosyolojisi" kavramında tartışmalara bağlı kimi rezervlere sahip olduğunu belirtmekte ve kavramın içeriğinin yeniden tartışılması gerektiğini ima etmektedir. (s.76) Diğer nokta ise, Kur'an-ı Kerim'in sosyal grup anlayışı ile modern sosyolojinin grup anlayışının farklılığıdır. Buna bağlı olarak Kur'an'daki sosyal grupların nicelikten ziyade nitelikte daha çok ilgilendiğine ve aşkın boyutunun da bulunduğu dikkat çekilmektedir. (s. 116)

Yrd.Doç.Dr. Celâleddin Çelik'in "Kur'an'da Toplumsal Değişme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım" başlığını taşıyan makalesi, değişim olgusuna teorik ve tarihsel yaklaşım ile kavramsal ve kuramsal çerçevesi içinde toplumsal değişimi anlattıktan sonra Kur'an-ı Kerim'de toplumsal değişim olgusunu çok farklı boyutlarıyla irdelemektedir. Bu bağlamda Kur'an'ın değişim kavramına yaklaşımı, değiş-

menin bireysel ve toplumsal görüntüleri, değişme faktörleri, boyutları, yönü ve değişimin sosyolojik bağlamı Kur'an perspektifinden değerlendirilmektedir.

Çelik'in önemle dikkat çektiği ilk husus; toplumsal değişme kavramlarının değer yüklü içerikleri ile dinin bu bağlamda bağımlı değişken olarak indirgemeci bir yaklaşıma maruz kalmasıdır. Çelik'e göre, toplumsal değişme analizlerinde kullanılacak kuram ve kavramların bu anlam ve değer yüklerine dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca sadece toplumsal değişimin basit bir nesnesi olmayan dinin bağımsız değişken olarak da oynadığı rolün altı çizilmektedir. (s. 141-142)

"Kur'an'da Toplumsal Çöküş" başlıklı makalesinde ise Doç. Dr. Ejder Okumuş, toplumsal çöküş kavramından, Kur'an'da Toplumsal Çöküş'e doğru mantıklı bir anlatım kurmaktadır. Bir kavram olarak toplumsal çöküş, toplumsal çöküş kuramları, Kur'an'da toplumsal çöküş fenomeni, Sünnetullah ve toplumsal değişim, Kur'an'da toplumsal çöküşün nedenleri başlıkları altında toplumsal çöküş fenomeni Kur'an açısından irdelenmektedir.

Okumuş'un altını çizdiği en önemli husus; Kur'an'ın meseleye bir model sunmaktan çok, meşruiyet çerçevesi içinde bakması ve toplumsal çöküşü tek faktörle açıklamaya çalışan yaklaşımlardan mesafe almasıdır. Bu da Okumuş'a göre, Kur'an kutsallığı ve O'nun aşkın boyutuyla ilintili bir durumdur. Diğer yandan bu konunun "Sünnetullah" kavramıyla bağlantısı da makalede önem kazanmakta ve farklı bir biçimde işlenmektedir. Yine makalede ulaşılan en önemli sonuçlardan birinin de, Kur'an-ı Kerim'in toplumları ıslah mekanizmasının kurulması gerektiğine dair yaptığı vurgudur. (ss. 197-200)

Editör Prof. Dr. Mehmet Bayyigit tarafından yazılan ve Kur'an ile ilgili çok farklı alanlarda yapılmış çalışmaları ihtiva eden "Bibliyografik Bir Deneme" başlıklı altıncı makale kitabın son makalesidir. Bu bibliyografya Türkiye'de Kur'an'la ilgili makale, tez ve kitapların künyesini vererek, bir yandan bu alanda alınan mesafeyi göstermesi açısından diğer yandan yönelimler açısından bir ufuk çizmektedir. Bu bibliyografyanın ileriki yıllarda genişleyeceğini ümit edebiliriz.

Oldukça muhtevalı yazıların yer aldığı kitap, sahanın ilklerindedir ve yıllardır bu alandaki birikimin bir meyvesi olması itibarıyla büyük önem taşımaktadır. Önümüzdeki yıllarda bu tür çalışmaların arkasının gelmesini temenni ederiz.